

ANDREAS RÖSSLER

DOGMA NÉLKÜLI KERESZTÉNYSÉG?*

Eszmény és valóság konfliktusa

A kötelező érvényű hitelveket csak nyíltan, lelki kényszer nélkül, a maguk meggyőző erejénél fogva lehet elsajátítani

A „dogma nélküli kereszténység” fogalmával a teológiatörténet leginkább Adolf von Harnack (1851–1931) nézetrendszerét jelöli, de e felfogás az egyháztörténész Walther von Loewenich teológiai álláspontjával is egybeesik. Úgy tűnik, von Harnack inkább csak közvetett értelemben használta a kifejezést, amennyiben ezáltal a „dogmatikus kereszténységgel” helyezkedett szembe. Von Harnack korántsem utasította el alapjaiban a dogmát, hiszen – mint írja – „a keresztény vallás fundamentumánál olyan üzenet áll, amelynek tartalma az Istenbe és küldöttébe, Jézus Krisztusba vetett, jól meghatározott hit” (*Lehrbuch der Dogmengeschichte*). A dogma mint a kereszténység „hittartalmának világos kifejezése” egyfelől elkerülhetetlen, másfelől azonban történetileg meghatározott. Csakhogy a kereszténység „több mint áthagyományozott tanok összege. A kereszténység az az eszmélkedés, amelyet az evangélium révén Jézus Krisztus atyja ébreszt a szívekben.” A dogma nélküli kereszténység ebben az összefüggésben ennek a belső eszmélkedésnek, magatartásnak, az Istennel való személyes viszonynak a kivetülése, szemben a tantételek rendszerével, amely feltétlen elfogadást követel meg. Ezen a ponton von Harnack Friedrich Schleiermacher vonalához kötődik, aki az istenhitet „a feltétel nélküli függőség érzeteként” írta le.

Albert Schweitzer (1875–1965) 1934-ben egyetértőleg nyilatkozott a dogmáktól mentes vallásosságról, midőn megkülönböztette azt a „dogmatikus vallástól”. Két különböző irányzatot tételezett ekkor egy és ugyanazon valláson – nevezetesen a kereszténységen – belül. A dogmatikus vallás „a korai egyház és a reformáció hitvallásain alapul. A dogmáktól mentes vallás etikus, az etikai alapigazságokra korlátozza kijelentéseit, és azon fáradozik, hogy lehetőségei szerint a gondolkodással összhangban álljon. Isten országának egy darabját szeretné megvalósítani a földön.”

Adolf von Harnack – csakúgy, mint Albert Schweitzer – értelemszerűen a dogma nélküli kereszténység képviselője. Mi azonban ezen felül a szabadelvű kereszténységet és a szabad protestantizmust épp úgy a dogmák nélküli kereszténység eszméje felé való törekvésként tekinthetjük. A dogma voltaképpen kötelező hittételt jelent. Amikor Walther von Loewenich egyetértőleg beszél a „dogma

---

* Forrás: *Freies Christentum* 2001/6. J.T. fordítása

nélküli kereszténységről”, valójában nem a dogmától mint olyantól határolja el magát, hiszen minden vallási közösségnek szüksége van kötelező érvényű hittételekre. Von Loewenich nyilvánvalóan a dogma római katolikus értelmezésétől határolja el magát, amely szerint a dogma csalatkozhatatlan hitigazság, olyasfajta hittörvény, amelyet az örök lelki üdvösség érdekében engedelmesen el kell fogadni.

Az 500 körül kelt athanasianum – a harmadik ógyházi hitvallás – a lényegi kijelentések („hitágazatok”) előtti bevezetőjében ezt mondja: „Aki üdvözülni akar, annak mindenekelőtt a katolikus hitet kell megtartania. [E korban a katolikus még *egyetemest, általánosan elismertet* jelentett.] Mindazok, akik a hitet nem őrzik épen és sértetlenül, kétségkívül örökre elvesznek.” Von Loewenich a kötelező hitelveknek, a csalatkozhatatlan és üdvözüléshez elengedhetetlen dogmáknak e fentebbi értelmezését vetette el.

Valamelyest különbözik ettől a klasszikus dogma-, illetve hitvallás-felfogás tartalma. Von Loewenich ekként egyetért a *közös* keresztény hitvallással, jelesül a nicaenummal és az apostoli hitvallással, mint ahogy a reformáció korának hitvallásaival is. A konkrét dogmák csoportjaként értelmezett dogmatikus hitvallás azonban másodlagos a Bibliához képest, és így nem szó szerint, hanem szimbolikusan, hasonlatszerűen kell érteni. A hittételek, hitvallások és dogmák esetében tehát szigorúan meg kell különböztetni a formai és a tartalmi tényezőt. Formailag tekintve a szöveg rendszerint az általa kifejezett dogma minősítését, illetve súlyát tükrözi. Római katolikus értelemben e dogmák tévedhetetlenek és feltétlenül szükségesek az üdvözüléshez. Reformátori értelemben a mértékadó hitdokumentum a Biblia, mégpedig nem egyik vagy másik része, hanem „az Írás közepe”, az alapvető kijelentés. A kötelező érvényű hitelvek (dogmák, hitvallások) tatalma abban áll, ami a keresztény hitben lényegi és nélkülözhetetlen, de nem öleli fel a mellékes vonatkozásokat. A keresztény alaptételek a teremtő Istenről szólnak, mindenek ősokárol és céljáról; Jézus Krisztusról mint Isten fiáról vagy Isten központi kijelentéséről/kinyilatkoztatásáról; Jézus hithirdetéséről, életmódjáról, életének odaadásáról és Istennel való maradandó közösségéről, a szentlélekről mint Isten kiáradó erejéről, amely felszabadít és megújít minket; Isten ingyenes szeretetéről/kegyelméről, amely e világban való jelenlétel és e jelenlét értelmével ajándékoz meg minket; Isten akaratáról: a szeretetről, az igazságosságról és a hitelességről; az Isten eljövendő országában – létünk végcéljában – való örök életről. Nincs dogma nélküli kereszténység, ha ezen a kötelező hittételek teljes hiányát értjük. De igenis van nyitott, türelmes és felszabadító, lelki kényszer nélküli kereszténység.

A kötelező érvényű hitelveket szimbolikusan, hasonlatszerűen kell értenünk, nem pedig szó szerint. Csak ekként lehetnek összhangban az igazságról való meggyőződéssel

A szabadelvű kereszténység két nagy gondolkodója, Albert Schweitzer és Paul Tillich (1886–1965) a dogma nélküli kereszténység két különböző megközelítésének képviselői. Tillich egyáltalán nem öncélúan használja ezt a fogalmat. Az ő rendszerében az ősegyházi dogmák és a reformátori hitvallások érintetlenül megmaradnak, ám értelmezésük szimbolikus és hasonlatszerű. Tillich különbséget tesz a „katolikus szubsztancia” – vagyis az alapvető és közösségi hagyományozás – és a „protestáns princípium” – vagyis e keresztény hagyományozás szabad, hiteles, komoly megvalósulása – között, azzal a megszorítással, hogy Isten az egyedülvaló feltétel nélküli és abszolút valóság. Schweitzer ezzel szemben inkább a bibliai és keresztény kijelentések „szövegi” szemlélete felé hajlik, miáltal épp az szorul háttérbe, amit nem *szó szerint* tud hittel megvallani. Schweitzer ezáltal szubsztanciájukban redukálja az összkeresztény dogmákat nagyjából arra, ami Tillichnél e dogmák modern értelmezése. Tillich elfogadja az isteni hármasegység dogmáját, és egy háromlépcsős szerkezetet állít fel:

1. Isten önmagában,
2. Isten teremtő, kijelentő/kinyilatkoztató és megváltó cselekvése a világban és
3. minden lét beteljesülése Istenben.

„A hármóság mindenekelőtt Istennek mint *élő* Istennek a megtapasztalása; meghaladja önmagát a teremtésben, részese szenvedéseinknek, amennyiben erő vesz e szenvedéseken és betölti a teremtést. Ekként haladja meg az istenség önmagát. De nem vész el, hanem visszatér magába. Isten mindörökké Isten marad.” (1960; *Összes művei* 13. kötet. Stuttgart 1972. 484. sk.) Schweitzernél a hármasegység dogmája mint olyan egyáltalán nem merül fel, helyette azonban megfogalmazódik az a felfogás, hogy Isten Jézusban mint a szeretet akarásában nyilvánult meg, s hogy Jézus lelke Isten országának munkatársaivá teszi az embereket; a fő elem az, „hogy Istent igaz módon szeressük, és a szent Lelket szívünkben uralkodni hagyjuk” (1957. szeptember 19-én kelt levél). Tillichi értelemben a vallásos beszéd mindig szimbolikus, hasonlatszerű, emiatt mindig nyitott térnek kell maradnia a keresztény alapszimbólumok újabb és újabb jelentései számára. Erős dogmákra, rituálékra, kulcsszavakra, jelképekre – vagyis hit-tételekre, hitelvekre – van szükségünk, olyanokra, amelyeknek éle és sarka van. Ezeket azonban csak szabadságban lehet és kell értelmezni.

Ekként van Jézusnak néhány radikális kijelentése, például a hegyi beszédben, amelyekkel sohasem lehet egészen „egyesbe jönni”, sőt, bizonyos értelemben botrányosak is. E „botrányosság” egyben továbbgondolásra indító impulzus. A dogma római katolikus felfogás szerint szigorúan meghatározott hit-igazság. A dogma nélküli kereszténység értelmében a dogmának olyan tágasnak és nyitottnak kell lennie, hogy abba ne préselődjék be eleve a lehetséges magya-

rázatok mindegyike, hanem rugalmas és bezáratlan maradjon, akárcsak a példabeszéd vagy a jelkép az új jelentés-tulajdonítások és értelmezések előtt. Legyen szó bár a teremtőnek, megváltónak és beteljesítőnek – más szavakkal az isteni ősoknak, a világ felé tett isteni önkinyilatkoztatásnak és Isten üdvözítő-beteljesítő erejének – háromságáról, vagy Jézus istenfiúságáról, Jézus életéről és az emberekért vállalt haláláról, feltámadásáról, vagy akár Isten eljövendő országáról: mindig kell valamennyi „helynek” maradnia az új felismerések és magyarázatok számára.

A dogma nélküli kereszténység egyik változata szerint – amellyel Schweitzer is azonosul – az egyéni hitfelfogásból radikális őszinteséggel kell mindent elkülöníteni, amit nem tudunk szó szerinti értelmében hinni/megvallani – például Jézus test szerinti feltámadását. Ez esetben viszont már egyáltalán nem Jézus feltámadásáról beszélünk, hanem legjobb esetben is maradandó Istennél-létéről, máskor azonban csak lelki továbbhatásáról. A dogma nélküli kereszténység eszméjét a szűkös valóságban végső soron a humanitásra korlátozódo kereszténységbe való visszahullás veszélye fenyegeti.

A dogma nélküli kereszténység másik változata – amelynek Tillich is szószólója – az összes vallásos felismerés szimbólum-jellegét képviseli. Ez esetben elsősorban a tetszőlegesség veszélyeitől kell óvnunk – és ezzel az igazság kérdésével szembeni közömbösségtől is. E felfogással nem menthető meg bármely kedvelt vallásos álláspont, mondván: nem szó szerint kell értelmezni, csak jelképesen igaz. Jézus szűzi születésének dogmája például bizonyos valóság tartalmat nyerhet ugyan, amennyiben ezzel azt fejezik ki: Jézust kezdettől fogva Isten lelke „határozta meg”. Protestáns nézőpontból azonban Mária szeplőtlen fogantatásának római katolikus dogmája nem igazolható azzal, hogy e dogma legalább jelképesen jelent valamit. Hiszen ez a Mária-dogma szimbolikusan is ellentmond a názáreti Jézus kizárólagos büntelenségéről szóló bibliai alapkielentésnek.¹

A dogma nélküli, hiteles kereszténység új vonzerőt adhat a keresztény üzenetnek

A szociológiai kutatások még Európa erősen szekuláris tájain is azt igazolták, hogy az emberek nagy része – még a fiataloké is – elfogadja egy magasabb hatalom létét, miközben nem veti alá magát a keresztény hitelveknek és az egy-

---

¹ A jobb megértés végett világosan meg kell különböztetnünk a Jézus szűzi születéséről szóló dogmát a szeplőtlen fogantatás dogmájától. Ez utóbbi ugyanis kizárólag Máriára vonatkozik; a katolikus dogma értelmében Mária – egyetlenként – születésének pillanatától fogva mentes volt az áteredő büntől, amely egyébként minden embernek Ádám vétkétől eredeztethető öröksége, s amelyet csak a kereszttség töröl el. (*A fordító*)

házi igehirdetésnek. Ehhez a trendhez jól illeszkedik a dogma nélküli kereszténység, amely Istent mindenkor nagyobbként, megfoghatatlanként, titokként érti, akire konkrét keresztény hitelvek vonatkoztathatók anélkül, hogy titkát valamikor is egészében „megfejthetővé” tennék. Ezzel pedig a dogma nélküli kereszténység korántsem a posztmodern korszellemet követi az „anything goes” értelmében, hogy „mindenki azt hisz, amit akar”, s hogy az igazság az, amit az egyén annak tart. Az igazság-problémával szembeni effajta közönyösség megszűnteti, feloldja a kereszténységet. A dogma nélküli kereszténység ezzel szemben „alázatos az igazság iránt” (Schweitzer). A dogma nélküli kereszténység nem mond le a kötelező keresztény alaptételekről, hanem szabad, nyitott és szavahihető módon értelmezi azokat. Hiszen hitbeli meggyőződéseinknek egybe kell csengeniük a tapasztalatainkkal és felelősségteljes gondolkodásunkkal. Válaszolniuk kell életünk kérdéseire. Legbensőbb tudatunkat kell hogy megérintsék. Hitbeli meggyőződéseink olyan talajban gyökereznek, amelyet vagy a teremtő, megváltó és beteljesítő Isten háromságával, vagy (a reformátorok felfogása szerint) „egyedül a hitben való kegyelem általi megigazítással”, vagy (tillichi értelemben) „a Krisztus Jézusban való új léttel”, vagy (ahogy Albert Schweitzer foglalta össze) „Isten országával” azonosítunk. A dogma nélküli, vagyis nyitott, toleráns, szavahihető kereszténységnek komoly esélye van a jövőre, amennyiben egybe tudja foglalni a két alapelvet: Isten egyrészt mindig nagyobb annál, hogysem beláthassuk és megérthessük („Deus semper maior”), másrészt mindannyian teljesen Isten kegyelmére vagyunk utalva.

„Dogma nélküli kereszténység? Eszmény és valóság konfliktusa” – ezt az eszményt a valóság különféle irányból veszélyezteti: hol egy csökevényes kereszténység-forma felé terelné, hol a kényelmetlen hitelességtől való megfutamodás felé. Másfelől azonban ez az eszmény csak gazdagítja a valóságot.

HERMÁN M. JÁNOS

HERDER (1744–1803)

Fény, szeretet, élet!*

Mr. Henry Kammer 60. születésnapjára

I.

A humanitás eszméjét valló Herdernek a létről és saját küldetéséről nem is lehetett volna veretesebb összefoglalása. Sírfeliratával, ezzel a három terem-téskori igei szóval – „Fény, szeretet, élet!” – úgy búcsúzott a poéta lelkész, hogy velük emlékeztetni kívánta az utókort arra, ami túlmutat Weimar hajdani nagy-jainak dicsőségén.

Johann Gottfried von Herder, a német történetfilozófus, teológus, műfordító és esztéta, a népi génusz elméletének képviselője önmagában is felismerte az alkotószellem jellemvonásait: a népi östehetség gyötrelmesen birkózik a lehetet-len feladatokkal, kitartó a küzdelemben, az egyetemes részeként nemzeti kultú-rát teremt és képvisel. Egyik helyen költői képekben foglalta össze a kiáltás és az isteni gondolatok szövésének céltudatos eredményét, a szegény emberszívet, ami iránt egész élete során együttérzést tanúsított:

„Legyen, – az istenek kiálták –
Örömből s kínból egy szövet!
S addig szöttek, míg kitalálták
Ezt a szegény – emberszívet!”

(Vezércsillagok. Harmadik kiadás. Budapest 1881. 333.)

Általánosan elfogadott nézet, hogy a felvilágosodás századának utolsó harma-dában Herder volt a német irodalom egyik legfontosabb képviselője. Közép- és Kelet-Európában ugyanakkor Herder életműve fogalmazta meg a leghatékonyab-ban a 18–19. század fordulójának romantikus-népi eszmevilágát. Munkássága döntő jelentőségű volt a népre tekintő európai történet- és irodalomszemlélet ki-alakulásában. Herder magyar kutatói közül többen is úgy látják, hogy a nemzeti literatúrát felkaroló álláspontja leginkább Petőfi és Arany költészetében nyert igazolást.

Herder a népszellem idealista elmélete alapján hangsúlyozta a nemzeti nyelv-ben is kifejeződő kollektív génusz jelentőségét. A nemzetekről azt tartotta,

---

* Universiteit van Groningen, 2003. október 9.